

J. Noorduyn

Het begingedeelte van de Carita Parahyangan

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 118 (1962), no: 4, Leiden, 405-432

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

HET BEGINGEDELTE VAN DE CARITA PARAHYANGAN

TEKST, VERTALING, COMMENTAAR.

Voor de hieronder volgende vertaling van een gedeelte van de Oud-Soendase Carita Parahyangan is de in een vorig artikel (BKI 118 p. 374—383) voorgestelde volgorde der folia van het hs. tot uitgangspunt genomen.¹ De samenhang die het verhaal op deze wijze blijkt te vertonen bevestigt enerzijds de juistheid van deze volgorde, en levert anderzijds het verband waarin verschillende details tot hun recht komen waarvan de betekenis wegens ons gebrek aan kennis van het Oud-Soendaas alleen uit de context op te maken of te gissen is. De op deze wijze tot stand gekomen vertalingen blijven niettemin in meer of mindere mate onzeker en zijn daarom van vraagtekens voorzien.

In het commentaar is daarom getracht om zowel onzekere vertalingen als zodanig te signaleren en waar mogelijk te verantwoorden, als ook om de compositie van het verhaal aan te wijzen en de soms uiterst beknopte tekst door een parafraserende uitleg te verduidelijken. Verder is ook gewezen op enkele literair-historisch niet onbelangrijke parallellen die er blijken te bestaan met verhalen uit Oud-Javaanse geschriften, in de eerste plaats de Tantu Panggëlaran.

De bij de vertaling gevoegde tekst is, daar het hs. zelf niet te raadplegen was, gebaseerd op de transcriptie van Poerbatjaraka (TBG 59 p. 402 vlgg.).² Alleen in de transcriptie van het eerste fol. zijn enige kleine verbeteringen aangebracht op grond van de beschikbare foto. De indeling in zinnen en alinea's, de interpunctie, en hier en daar ook de woordscheiding zijn door mij aangebracht om zoveel mogelijk duidelijk te maken hoe de vertaling bedoeld is. Tekstverbeteringen zijn in de tekst aangeduid door < > (addenda) of [] (delenda) en door cursivering (corrigena) met de voorgestelde lezing aan de voet van de bladzijde.

¹ Gaarne zeg ik dank aan Dr. F. S. Eringa die een eerste concept van beide artikelen heeft willen doorlezen en van wiens opmerkingen ik heb kunnen profiteren, en aan Ir. H. ten Dam die mij zijn materiaal over de Car. Par., waaronder enkele foto's van het hs., ter beschikking heeft gesteld.

² De spelling is zoveel mogelijk in overeenstemming gebracht met die welke voor het Oud-Javaans gebruikelijk is, met uitzondering van de *eu* en de *ng*, daar de tekst de eerste niet van de *ě* onderscheidt, en de tweede in de transcriptie van Poerbatjaraka zowel de *aksara* als de *tjětjak* aanduidt. Ik maak van de gelegenheid gebruik te vermelden dat het hs. van de Car. Par. gecatalogiseerd is als kropak no. 406.

(1) //Ndě<h> nihan Carita Parahyangan.

Sang Rěsi Guru mangyuga Rajaputra.

Rajaputra mis<eu>wěukeun sang Kandiawan lawan sang Kandiawati sida sapilanceukan.

Ngangaranan maneh Rahiyangta Dewaraja, basa lumaku ngarajarěsi.

Ngangaranan maneh Rahiyangta ri Mědang Jati. Iña sang Layu Watang. Ña nu ñiyan sanghiyang Watang Ageung, basana a<ng>kat sabumi jadi manik sakurungan.

Nu miseuweukeun Pañcaputra, sang ngapatiyan sang Kusika, sang Garga, sang Mestri, sang Purusa,

(2) sang Putañjala, iña: sang Mangukuhan, sang Karungkalah, <sang Katungmaralah>, sang Sandanggrěba, sang Writikandayun.

Hana paksi si Uwur-uwur paksi si Naragati ñiayang di <ti>trayatra Bagawat Rěsi Makundria. Dihakan anakna ku salakina, disisil ku awena.

Carek awena: „Papa urang, lamun urang teu dianak. Jeueung Bagawat[a] Rěsi Makandria ditapa soteh papa, ja hanteu diyanak.”

Carek Bagawat Rěsi Makandria: „Dianak ku waya, ja awe oge hanteu!”

Ti iña care<k> Bagawat Rěsi Makandria: „Ai<ng> dek leumpang ka sang Rěsi Guru, ka Kendan.”

Datang siya ka Kendan, carek sang Rěsi Guru: „Na naha beja siya, Bagawat Rěsi Makandria, mana siya datang ka dinih?”

„Pun samareun, aya beja kami pun. Kami me<n>ta pirabieun pun. Kena kami kapupulihan ku paksi si Uwur-uwur paksi si Naragati: papa

(4) baruk urang hanteu di[na]anak.”

Carek sang Rěsi Guru: „Leumpang siya ti heula ka batur siya deui, anaking! Leumpang siya, Pwah Aksari Jabung, husir Bagawat Rěsi Makandria na pideungeuneun satapa, anaking!”

Leumpang Pwah Rababu, datang ka baturna, hanteu diaku rabi. Neueung iña wedadari geulis.

Ti iña ñian maneh Pwa Mañjangan Dara, na Bagawat Rěsi Makandria ñian manahra ñian Kěbo Wulan. Sida pasanggamman.

(1) sang ngapatiyan lees: pangupatiyan.

(2) Putañjala lees: Patañjala; Makundria lees: Makandria; disisil lees: diseuseul.

(4) manahra ñian lees: maneh rakean.

(1) Als volgt is het Verhaal van de Parahyangan.⁴

Rěsi Guru gaf het aanzijn aan Rajaputra.

Rajaputra kreeg tot kinderen Kandiawan en Kandiawati, (die) werkelijk één broer-en-zusterpaar⁷ waren.

Hij noemde zich Rahyangta Dewaraja, toen hij overging tot de status van vorstelijk kluizenaar.

Hij noemde zich Rahyangta van Mědang Jati. Deze is Layu Watang. Hij is het die de heilige Watang Ageung maakte, toen hij vertrok met zijn huisgezin (?) om te worden een juweel met vating.⁹

Hij kreeg tot kinderen de Vijf-zonen, incarnaties¹⁰ van Kusika, Garga, Mestri, Purusa en

(2) Patanjala, namelijk: Mangukuhan, Karungkalah, Katungmaralah, Sandanggrěba en Writikandayun.

Eens waren de vogel Uwur-uwur en de vogel Naragati aan het nestelen bij de bedevaart(-plaats?)¹² van de eerwaarde Rěsi Makandria. Het mannetje at hun (eigen) jong op, en hij werd berispt¹³ door het wijfje.

Het wijfje zei: „We zijn ongelukkig, als we geen kinderen hebben. Zie naar de eerwaarde Rěsi Makandria, hij doet wel ascese, maar dat is uit ellende, omdat hij geen kinderen heeft.”

De eerwaarde Rěsi Makandria zei: „Hoe zou ik kinderen hebben, daar ik ook geen vrouw heb!”¹⁴

Toen zei de eerwaarde Rěsi Makandria: „Ik zal naar Rěsi Guru, naar Kėndan¹⁵ gaan.”

Hij kwam in Kėndan, en Rěsi Guru zei: „Wat is uw boodschap, eerwaarde Rěsi Makandria, dat ge hierheen komt?”

(Makandria zei:) „Met uw welnemen, heer (?),¹⁶ ik heb een boodschap. Ik vraag om een vrouw. Want ik ben door de vogel Uwur-uwur en de vogel Naragati te weten gekomen, dat ongelukkig

(4) ... wij hebben geen kinderen.” (?)

Rěsi Guru zei: „Ga als eerste weer naar uw wederhelft, mijn kind! Gij, Pwah Aksari Jabung, ga, begeef u naar de eerwaarde Rěsi Makandria om zijn metgezel in ascese¹⁹ te worden, mijn kind!”

Pwah Rababu ging heen, kwam bij haar wederhelft, (maar) werd niet als echtgenote erkend. Hij zag een schone hemelnimf.

Toen maakte (Aksari Jabung) zich tot Pwah Manjangan Dara, en de eerwaarde Rěsi Makandria maakte zich tot Rakean Kěbo Wulan. Het geschiedde nu dat zij gemeenschap met elkaar hadden.²⁰

Carek sang Rësi Guru: „Aten, anaking Pwa Sanghiyang Sri, leumpang siya ngajadi ka lanceuk siya, ka Pwa Aksari Jabung.”

Ti iña leumpang Pwa Sanghiyang Sri ngajadi. Iña Pwa Bungngatak Mangale-ngale.

Carek sang Mangukuhan: „Nam[a] deui kalih urang ngabonga leumpang ka tégala.”

Sadatang ka téngah tégala, kasampak Pwa Mañjangan Dara di Rakeyan Kébo Wulan. Digèrëkan ku sang Pañcaputra, beunang na samaya aseu: nu numbak iña ti heula, nu ngeunaan

(5) iña, *piraraeun*. Keuna ditumbak ku sang Writikandayun [a] Kébo Wulan deung Pwa Mañjangan Dara lum[a]pat ka patapaan[a]. Nu datang paeh, dituturkeun ku sang Writikandayun[a].

Pwa *Bungatan* Mangale-ngale kasondong nginang deung Pwa Mañjangan Dara ku sang Writikandayun, dibaen pulang ka Galuh, ka Rahiyangta ri Médang Jati.

Lawasniya ratu adég ratu lima wélas tahun. Disilihan ku sang Writikandayun di Galuh, mirabi Pwa Bungngatak Mangale-ngale.

Na sang Mangukuhan ñiyan maneh panghuma, sang Karungkalah ñian maneh panggèrëk, sang Katu<ng>maralah ñian maneh pañadap, sang Sandanggrëba ñian maneh padagang.

Ti iña beuteu<ng> ñian maneh *pahuna*, beuteung panggèrëk, beuteung <pa>ñadap, beuteu<ng> padagang, ku sang Writikandayun diyadégkeun sang Mangukuhan Rahiyangta[ng] Kulikuli, sang Ka- (6) rungkalah diadégkeun Rahiyangta Surawulan, sang Katungmaralah diadégkeun Rahiyangta *Mepales-awi*, sang Sandanggrëba diadégkeun Rahiyangta Rawunglangit.

Sang Writikandayun adég di Galuh. Ti iña lumaku ngarajarësi. Ngangaranan maneh Rahiyang *Talimënar*, basana angkat sabumi jadi manik sakurungan. Iña nu ñian na Purbatisti. Lawasniya ratu salapan puluh tahun.

Disilihan ku Rahiyangta Kulikuli. Lawasniya ratu dalapan puluh tahun. Disilihan ku Rahiyangta Surawulan. Lawasniya ratu gënëp tahun, katujuhna panteg kena goreng twah.

Disilihan ku Rahiyangta *Peles-awi*. Lawasniya adég ratu saratus

(5) *piraraeun lees*: *piratueun of pirajaeun*; *Bungatan lees*: *Bungatak*; *pahuna lees*: *panghuma*.

(6) *Mepales-awi lees*: *Mepales-awi*; *Talimënar lees*: *Talimënar*; *Peles-awi lees*: *Mepales-awi*.

Rěsi Guru zei: „... , mijn kind Pwah Sanghyang Sri, ga naar uw oudere zuster, naar Pwah Aksari Jabung, om geboren te worden!”²¹

Toen ging Pwah Sanghyang Sri heen om geboren te worden. Zij werd Pwah Bungatak Mangale-ngale.

Mangukuhan zei: „Komaan,²² laten we weer gezamenlijk (?)²³ ... gaan naar het veld.”

Midden op het veld gekomen, troffen zij er Pwah Manjangan Dara aan bij Rakean Kěbo Wulan. De Vijf-zonen joegen hen op, na de afspraak gemaakt te hebben voor hun aanval: wie het eerst zijn speer naar hen zou werpen, en hen zou raken,

(5) zou vorst worden. Kěbo Wulan en Pwah Manjangan Dara werden met de speer getroffen door Writikandayun, en zij vluchtten naar de kluizenarij. Toen zij daar aankwamen stierven zij. Writikandayun was hen gevolgd.

Writikandayun trof Pwah Bungatak Mangale-ngale zuigend aan bij Pwah Manjangan Dara en nam haar mee naar huis, naar Galuh, naar Rahyangta van Mědang Jati.

De koning was vijftien jaar lang koning. Hij werd opgevolgd door Writikandayun te Galuh, en (deze) nam Pwah Bungatak Mangale-ngale tot vrouw.

Mangukuhan maakte zich tot landbouwer, Karungkalah maakte zich tot jager, Katungmaralah maakte zich tot palmwijn-tapper, en Sandanggrěba maakte zich tot handelaar.

Vervolgens, nadat zij zich tot landbouwer, tot jager, tot palmwijn-tapper, tot handelaar gemaakt hadden, werd door Writikandayun Mangukuhan aangesteld tot Rahyangta Kulikuli, Ka-

(6) rungalah aangesteld tot Rahyangta Surawulan, Katungmaralah aangesteld tot Rahyangta Mepeles-awi,²⁵ en Sandanggrěba aangesteld tot Rahyangta Rawunglangit.

Writikandayun heerste te Galuh. Vervolgens ging hij over tot de status van vorstelijk kluizenaar. Hij noemde zich Rahyang Taliměnir,²⁷ toen hij vertrok met zijn huisgezin (?) om te worden een juweel met vassing. Hij was het die de Purbatisti maakte. Hij was negentig jaar lang koning.

Hij werd opgevolgd door Rahyangta Kulikuli. Deze was tachtig jaar lang koning.

Hij werd opgevolgd door Rahyangta Surawulan. Deze was zes jaar lang koning, in het zevende (jaar) was het afgelopen, omdat hij slecht van inborst²⁹ was.

Hij werd opgevolgd door Rahyangta Mepeles-awi. Deze was hon-

dwa likur tahun, kena rampes twah.

Disilihan ku Rahiyangta Rawunglangit. Lawasniya adëg ratu gënëp puluh lima tahun. Disilihan ku Rahiyangta Mandimiñak, seuweu (7) [k] Rahiyang *Lalorimëñir* tëlúan sapilanceukan. Nu cikal ña Rahiyang Sëmpakwaja adëg Batara Dangngiyang Guru di Galunggung.

Rahiyangta[ng] Këdul adëg Batara Hinag Buyut di Dënuh.

Rahiyangta Mandimiñak adëg di Galuh.

Carek sang Rësi Guru: „Karuña ai<ng> ku Rahiyang Sëmpakwaja hanteu dibogo<h> ewe. Anaking Pwah Rababu, kita leumpang husir Rahiyang Sëmpakwaja, kena ña pideungeuneun siya satapa.”

Sang Rësi Guru ngagisik tipulung jadi jalalang bodas. Leumpang ngahusir Rahiyang Sëmpakwaja, eukeur malit.

Carek Rahiyang Sëmpakwaja: „Na naha jalalang bodas eta?”

Tos sumpit, ña mana dihusir dek ñu<m>pit ña. Kapanggih Rababu eukeur mandi di sanghiyang Talaga Candana.

Carek Rahiyang Sëmpakwaja: „Ti mana keh e-

(8) ta nu mandi eta?”

Dileled sampingna ku sumpit. Beunang dileled aya deungeunna. Pwa aksari kalih tuluy lalumpatan ka tégäl. Pwah Rababu dicokot Rahiyang Sëmpakwaja. Dipirabi kasihan na Pwa Rababu. Na mana diseuweu. ña Rahiyang Purbasora, Rahiyang Dëmunawan, dwaan sapilanceukan.

Ngareungeu tatabeuhan humung gumuruh, paparungan tatabeuhan di Galuh. Pulang ka Galuh, tëtër nu ngigël. Sadatang ka buruan ageung, carek Rahiyangta Mandimiñak: „Sang apatih, na naha eta bejana nu ngigël di buruan ageung eta? Bawa siñjang saparagi, iweu keh pamalaan ai<ng>, tēhër bawa ku kita keudeu-keudeu.”

Leumpang sang apatih ka buruan ageu<ng>. Dibaan ka kadtwan na Pwa Rababu, dipirabi ku Rahiyangta Mandimiñak, di<pi>rabi kasi[ha]han na Pwah Rababu. Diseuweu

(9) patëmuan, dingaranan sang Salah.

Carek Rahiyang Sëmpakwaja: „Rababu, leumpang ku siya bwatkeun budak eta ka Rahiyangta Mandimiñak, anteurkeun patëmuan siya, sang Salah-twah.”

(7) *Lalorimëñir lees: Talimëñir.*

derd twee en twintig jaar lang koning, omdat hij goed van inborst was.

Hij werd opgevolgd door Rahyangta Rawunglangit. Deze was vijf en zestig jaar lang koning.

Hij werd opgevolgd door Rahyangta Mandimiñak, een zoon van (7) Rahyang Talimëñir, (en een van) een groep van drie broers. De oudste, Rahyang Sëmpakwaja, trad op als Batara Danyang Guru op de Galunggung.

Rahyangta Këdul trad op als Batara Hinag Buyut te Dënuh.

Rahyangta Mandimiñak heerste te Galuh.

Rësi Guru zei: „Ik heb medelijden met Rahyang Sëmpakwaja, dat hij niet geliefd is bij de vrouwen. Gij, mijn kind Pwah Rababu, ga, begeef u naar Rahyang Sëmpakwaja, want hij zal uw metgezel in ascese zijn.”

Rësi Guru wreef een hoofddoek ³² tot een witte *jaralang*(-eekhoorn). (Deze) ging heen naar Rahyang Sëmpakwaja, die juist bezig was te . . .

Rahyang Sëmpakwaja zei: „Wat is dat voor een witte *jaralang*?”

Hij greep (?) ³⁴ een blaasroer, waarna (?) ³⁵ hij er heen snelde om hem met zijn blaasroer te schieten. Hij trof Pwah Rababu aan, die aan het baden was in het Candana-meer.

Rahyang Sëmpakwaja zei: „Waar zou zij wel vandaan zijn, die (8) daar baadt?”

Hij raapte (?) ³⁷ haar sarong op met het blaasroer. Toen hij die opgeraapt (?) had, waren er metgezellen van haar. De gezamenlijke (?) nimfen vluchtten vervolgens naar het veld. Pwah Rababu werd gepakt door Rahyang Sëmpakwaja. Hij maakte Pwah Rababu tot zijn vrouw uit liefde. Waarna zij kinderen kreeg. Dat waren Rahyang Purbasora en Rahyang Dëmunawan, getweeën van één broederpaar.

Zij hoorde muziekinstrumenten klinken en ruisen, muziekinstrumenten in Galuh. Zij keerde terug naar Galuh, voortdurend (?) ³⁹ dansende. Toen zij op het grote voorerf kwam, zei Rahyangta Mandimiñak: „Patih, wat is dat voor een bericht van een danser(-es) op het grote voorerf daar? Breng een sarong met toebehoren, verzorg (?) ⁴⁰ toch mijn , en daarna moet je (haar) brengen, onder dwang.” ⁴¹

De patih ging naar het grote voorerf. Hij bracht Pwah Rababu naar het paleis, en Rahyangta Mandimiñak nam haar tot vrouw. Pwah Rababu werd tot vrouw genomen uit liefde. Zij kreeg tot kind (9) een bastaard,⁴² die Salah genaamd werd.

Rahyang Sëmpakwaja zei: „Rababu, ga, je moet die jongen aanbieden aan Rahyangta Mandimiñak. Breng je bastaard weg, die Salah-twah.”

Leumpang Pwah Rababu ka Galuh.

„Ai<ng> dititah ku Rahiyang Sempakwaja mwatkeun budak eta beunang siya ngeudeu-ngeudeu ai<ng> teh.”

Carek Rahiyangta Mandimiñak: „Anak ai<ng> tu kita, sang Salah!”

Carek <Rahiyangta Mandimiñak> : „Sang apatih, ku siya teundeun ka na jambangan, bawa ka tégál.”

Dibawa ku sang apatih ka tégál. *Sapamupur* sang apatih ti tégál, métu ikang asrama, tog ka langit. Kabireungeu ku Rahiyangta Mandimiñak.

„Sang a<pa>tih, husir deui, teu<n>deun siya budak ta.”

Dihusir ku sang apatih ka tégál. Kasondong hirup, dibaen ka hareupeun Rahiyangta Mandimiñak. Dingaranan

(10) sang Senna.

Lawasniya ratu tujuh tahun na Rahiyangta Mandimiñak.

Disilihan ku sang Sëna. Lawasniya ratu tujuh tahun. Disili<h>-jungkat ku Rahiyang Purbasora na sang Sëna, diintarkeun ka gunung Marapi. Diseuweu Rakeyan Jambri. Anggeuh sakamantrian lunga ka Rahiyangta Këdul, ka *Dinuh*, menta dibunikeun.

Carek Rahiyangta Këdul: „Putu, ai<ng> mumul kapangkukkan ku siya. Sugan siya kañahoan ku ti Galuh. Leumpang siya husir sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ring Kuningan deung anak pahatu siya.”

Carek Rakean Jambri: „Ai<ng> anak Rahiyang Sang Sëna, dijungkat diintarkeun ku Rahiyang Purbasora.”

„Lamun kitu, mawa boga kami ngasuhan. Ngan mulah mo sambut samaya ai<ng>. Moga ulah meunang prangan. Lamun siya ngalaga, pri<h> ka kami. Ngan siya

(11) leumpang maratkeun husir Tohaan di Sunda.”

Tuluy dipulung mina<n>tu ku Tohaan di Sunda.

Ti iña ditinggalkeun ngahusir Rabuyut Sawal. Carek Rabuyut Sawal: „Saha siya?”

„Ai<ng> pun seuweu sang Sëna. Ai<ng> nañakeun pustaka bawa Rabuyut Sawal, eusina ma ratuning bala sariwu, pakeun seda, pakeun sakti, pamere sang Rësi Guru.”

(9) *sapamupur lees*: *sapulang*(?).

(10) *Dinuh lees*: *Dënuh*.

Pwah Rababu ging naar Galuh. (Ze zei:)

„Ik ben door Rahyang Sěmpakwaja gezonden om deze jongen aan te bieden, die gij mij hebt afgedwongen.”

Rahyangta Mandimiñak zei: „Jij mijn kind, Salah!”

Rahyangta Mandimiñak zei: „Patih, leg hem in een bak, en breng hem naar het veld.”

De patih bracht hem naar het veld. Toen de patih teruggekeerd (?) was uit het veld, barstte (?)⁴³ de asrama uit, tot hoog⁴⁴ in de lucht. Rahyangta Mandimiñak aanschouwde het. (Hij zei:)

„Patih, ga er snel weer heen! Leg die jongen neer.”

De patih snelde er heen, naar het veld. Hij trof hem nog in leven aan, en bracht hem vóór Rahyangta Mandimiñak. Hij werd genaamd (10) Sěna.

Rahyangta Mandimiñak was zeven jaar lang koning.

Hij werd opgevolgd door Sěna. Toen hij zeven jaar lang koning was, werd Sěna van de troon gestoten door Rahyang Purbasora, en verdreven naar de berg Marapi. Hij kreeg tot kind Rakean Jambri. Deze besloot met zijn dienaren te vertrekken naar Rahyangta Kědul, naar Děnuh, en verzocht om verborgen gehouden te worden.

Rahyangta Kědul zei: „Kleinzoon, ik wens jou niet in mijn huis te krijgen.⁴⁶ Misschien zouden die van Galuh je ontdekken. Ga je toevlucht zoeken bij Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan met je weeskinderen.”

Rakean Jambri zei: „Ik ben de zoon van Rahyang Sang Sěna, die van de troon gestoten en verdreven is door Rahyang Purbasora.”

(Rahyang Kědul zei:) „Als het er zo mee staat, neem dan mee wie ik heb opgeleid (?).⁴⁸ Weiger alleen niet een overeenkomst met mij te aanvaarden. Moge hij (?) niet overwinnen (?) in de oorlog.⁴⁹ Als je strijd voert, betekent dat leed voor mij. Alleen moet ge

(11) westwaarts (?) gaan, zoek uw toevlucht bij de Tohaan⁵⁰ van Sunda.”

Vervolgens werd hij tot schoonzoon aangenomen door de Tohaan van Sunda.

Toen verliet hij hem en ging naar Rabuyut Sawal. Rabuyut Sawal zei: „Wie zijt ge?”

(Rakean Jambri zei:) „Ik ben, met uw welnemen, de zoon van Sěna. Ik kom vragen naar het boek dat Rabuyut Sawal⁵¹ heeft meegebracht, en (waarvan) de inhoud is de vorst van het duizendkoppige leger, om tovermachtig te zijn, om magisch krachtig te zijn, het geschenk van Rěsi Guru.”

Dibikeun ku Rabuyut Sawal.

Ti iña *pulung* ka Galuh Rakeyan Jambri. Tuluy diprang deung Rahiyang Purbasora. Paeh Rahiyang Purbasora. Lawasniya ratu tujuh tahun. Disilihan ku Rahiyang Jambri, iña Rahiyang Sañjaya.

Carek Rahiyang Sañjaya: „Sang apatih, leumpang siya naña ka Batara Danghiyang Guru ku piparintaheun urang inih.”

Sadatang sang apatih ka Galunggung, carek Batara Danghiyang Guru: „Na[ng] na-

(12) ha beja siya, sang apatih?”

„Pun, kami dititah ku Rahiyang Sañjaya menta *diparintaheun* adi Rahiyang Purbasora.”

Hanteu dibikeun ku Batara Danghiyang Guru. Carek Batara Danghiyang Guru: „Rahiyang Sañjaya leumpang ñandoge maneh, elehkeun Guru-haji Pagër Wësi, elehkeun Guru-haji Mananggul, elehkeun Guru-haji Tepus, elehkeun Guru-haji Balitar.

Lunga Rahiyang Sañjaya elehkeun sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ring Kuningan, ña<n>doge na kasaktiyan, kena na ta sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ring Kuningan ña<n>-doge na kasaktiyan; sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ring Kuningan hanteu kawisesa Dangngiyang Guru. Mana [i]ngelehkeun iña sakti.”

Rahiyang Sañjaya ka Kuningan. Tuluy diprangrang. Eleh Rahiyang Sañjaya, digërëkan *tika* ri loh *kanir ngan*. Undur Rahiyang Sañjaya.

„Dara

(13) ai<ng> para dinih, digërëkan alah pun kami.”

Ti iña pulang deui ka Galuh Rahiyang Sañjaya. Sang Wulan, sang Tumanggal pulang deui ka Arile.

[Rahiyang Sañjaya] Rahiyang Sañjaya tuluy marëk ka Batara Dangngiyang Guru. Carek Batara Dangngiyang Guru: „Rahiyang Sañjaya, naha beja mana siya datang ka dinih?”

„Aya pun beja kami pun: kami diwarang, eleh pun kami. Meunang ku jadi pun, gumati diboroan ku sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ring Kuningan.”

Pulang deui Rahiyang Sañjaya ka Galuh.

(11) *pulung lees*: pulang.

(12) *diparintaheun lees*: piparintaheun; *tika lees*: tëka; *kanir ngan lees*: Kuningan.

Het werd hem gegeven door Rabuyut Sawal.

Toen keerde Rakean Jambri terug naar Galuh. Vervolgens voerde hij oorlog met Rahyang Purbasora. Rahyang Purbasora sneuvelde. Hij was zeven jaar lang koning geweest. Hij werd opgevolgd door Rahyang Jambri, dat is Rahyang Sañjaya.

Rahyang Sanjaya zei: „Patih, ga vragen aan Batara Danyang Guru hoe het bewind zal zijn over de mensen hier.”

Toen de patih op de Galunggung kwam, zei Batara Danyang Guru: „Wat is

(12) uw boodschap, patih?”

(De patih zei:) „Met uw welnemen, ik ben gezonden door Rahyang Sañjaya om te vragen om het bestuur⁵⁴ over de jongere broer van Rahyang Purbasora.”

Dit werd hem niet gegeven door Batara Danyang Guru. Batara Danyang Guru zei: „(Laat) Rahyang Sañjaya het zelf gaan verwerven (?),⁵⁵ en de overwinning behalen op Guru-haji van Pagër Wësi, op Guru-haji van Mananggul, op Guru-haji van Tepus en op Guru-haji van Balitar.

(Laat) Rahyang Sanjaya vertrekken om de overwinning te behalen op Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan, om magische kracht te verwerven (?), want Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan (hebben) magische kracht verworven (?); Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan zijn niet in de macht van Batara Danyang Guru. Wie⁵⁶ hen overwint is magisch krachtig.”

Rahyang Sañjaya (ging) naar Kuningan. Vervolgens voerde men oorlog. Rahyang Sañjaya leed de nederlaag, en werd nagejaagd tot aan de rivier (?) van Kuningan.⁵⁷ Rahyang Sañjaya week achteruit. (Hij zei:)

„.....

(13) ik kom (?) hier, nagejaagd, ik ben overwonnen.”

Toen keerde Rahyang Sañjaya weer terug naar Galuh. Wulan en Tumanggal keerden weer terug naar Arile.

Rahyang Sañjaya ging vervolgens zijn opwachting maken bij Batara Danyang Guru. Batara Danyang Guru zei: „Rahyang Sañjaya, wat is (uw) boodschap, dat ge hierheen komt?”

(Rahyang Sañjaya zei:) „Ik heb, met uw welnemen, een boodschap: ik had opdracht gekregen (?), (maar) ik ben overwonnen. Hoe zou ik kunnen winnen,⁵⁸ ijverig nagejaagd (als ik ben) door Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan.”

Rahyang Sañjaya keerde weer terug naar Galuh.

Carek sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ring Kuningan : „Mawa pisajieun leumpang ka Galunggung : widihan sajugala [ma], pa[ng]langka wulung, *mudeung* satëpahhan, bras sapidangan.”

Saktika siya ka Galunggung mandég ring Pakëmbangan. Kasondong ku Pakëmbangan, majar ka Batara Dangngiyang Guru. Carek Dangngiyang

(14) Guru : „Naha *ngabaja* siya?”

„Pun Batara Dangngiyang Guru, aya sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa di Kuningan.”

„Bagiya amwat siya datang ka dinih. Leumpang siya ka Galuh, ala Rahiyang Sañjaya. Mangka mawa pisajieun : widihan sajugala [ma] saha palang<ka> wulung, mu<n>ding satëmpuhha<n>, kawali wësi, bras sapidangan.”

Sadatang siya ka Galuh, carek *sanghiyang* Sañjaya : „Naha beja, Rahiyang Pakëmbangan?”

„Kami pun disuruh ku Danghiyang Guru. Rahiyang Sañjaya mangka nu sangkep mawa pisajieun. Aya sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ri Kuningan.”

Lunga Rahiyang Sañjaya, tèka ri hareupeun Batara Dangngiyang Guru. Carek Batara Dangngiyang Guru : „Rahiyang Sañjaya, lamun kawisesa ku siya sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa ring Kuningan, ai<ng> nurut carek siya. Ja beunang ku ngai<ng> kawisesa, turut carekkeng. Ja ai<ng> wënanng nudu<h> tan

(15) katuduh, ja ai<ng> anak dewata.”

Sang Wulan, sang Tumanggal, sang Pandawa di Kuningan kawisesa ku Batara Dangngiyang Guru.

Sang Wulan [sawulan] dijieun Guru-haji Kajangan, sang Tumanggal dijian Guru-haji Kalanggara di Bala Moha, sang Pandawa ring Kuningan jadi Guru-haji Layu Watang, sang Puki jadi Guru-haji Pagër Wësi. Sang Manisri dijian

buyut-haden Rahasiye di Puntang,
 buyut-haden Tuñjung Putih di Kahuripan,
 buyut-haden Sumajajah di Pagajahan,
 buyut-haden Pasugihan [ja]di Batu[r],
 buyut-haden Pajurangan di Lëmbuhu,
 buyut-haden Dangangdong di Bala Raja,
 buyut-haden Pagër Gunung di Mantur,
 buyut-haden Mula Darma di Prahiyangan,
 buyut-haden Batu Tihang di Kuningan.

(13) *mudeung lees* : munding ; *saktika lees* : satëka.

(14) *ngabaja lees* : beja ; *sanghiyang lees* : Rahiyang.

Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan zeiden: „(Laten we) huldegescenken meenemen en naar de Galunggung gaan, (n.l.): één paar klederen, een donkerblauwe zetel (?), één . . . buffel, gepelde rijst voor één maaltijd.”⁵⁹

Toen zij aangekomen waren op de Galunggung, hielden ze halt bij de Pakëmbangan. De Pakëmbangan trof hen aan en ging hen melden aan Batara Dangyang Guru. Batara Dangyang

(14) Guru zei: „Wat is uw boodschap?”

(De Pakëmbangan zei:) „Met uw welnemen, Batara Dangyang Guru: Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan zijn er.”

(Batara Dangyang Guru zei:) „Het is zeer (?) gelukkig,⁶¹ dat ge hierheen komt. Ga naar Galuh, en haal Rahyang Sañjaya. Laat hij huldegescenken meebrengen, (n.l.): één paar klederen, een donkerblauwe zetel (?), één . . . buffel, een ijzeren pot, gepelde rijst voor één maaltijd.”

Toen hij in Galuh gekomen was, zei Rahyang Sañjaya: „Wat is (uw) boodschap, Rahyang Pakëmbangan?”

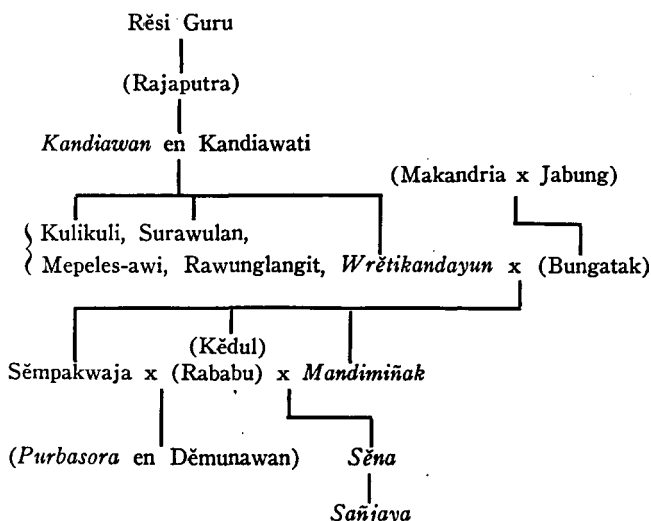
(De Pakëmbangan zei:) „Ik ben, met uw welnemen, gezonden door Dangyang Guru. Laat Rahyang Sañjaya complete huldegescenken meebrengen. Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan zijn er.”

Rahyang Sañjaya vertrok, en kwam aan in de tegenwoordigheid van Batara Dangyang Guru. Batara Dangyang Guru zei: „Rahyang Sañjaya, indien Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan in uw macht waren, zou ik uw woorden opvolgen. (Maar) daar ik hen in mijn macht gekregen heb, volg (daarom) mijn woorden op.⁶² Want ik heb het recht om te bevelen zonder

(15) bevolen te worden, daar ik een godenzoon ben.”

Wulan, Tumanggal en Pandawa van Kuningan waren in de macht van Batara Dangyang Guru.

Wulan werd gemaakt tot Guru-haji van Kajangan, Tumanggal werd gemaakt tot Guru-haji van Kalanggara te Bala Moha, Pandawa van Kuningan werd Guru-haji van Layu Watang, Puki werd Guru-haji van Pagër Wësi. De Manisri('s ?) werd(-en ?) gemaakt tot Buyut-haden van Rahasiye te Puntang, Buyut-haden van Tuñjung Putih te Kahuripan, Buyut-haden van Sumajajah te Pagajahan, Buyut-haden van Pasugihan te (?) Batu, Buyut-haden van Pajurungan te Lëmbuhu, Buyut-haden van Dangangdong te Bala Raja, Buyut-haden van Pagër Gunung te Mantur, Buyut-haden van Mula Darma te Prahiangan, en Buyut-haden van Batu Tihang te Kuningan.

Cursief: vorsten van Galuh. Tussen (): niet genoemd op fol. 22.

STAMBOOM.

COMMENTAAR.

Een analyse van het begingedeelte van de Car. Par. leert, dat er in het verhaal een hoofdmotief aanwezig is, waardoor de schijnbaar onsamenvhangende bestanddelen tot een geheel verbonden zijn. Het stramien van het verhaal is de genealogie van de vorsten van Galuh, die uitloopt op koning Sanjaya, de illustere telg uit dit geslacht die weldra een overheersende plaats in het verhaal inneemt. Dit hoofdmotief: de genealogie van het vorstenhuis van Galuh, en speciaal de afstamming van Sanjaya, vindt men behalve door dit gehele verhaal heen verwerkt bovendien verderop in het kort en met weglating van enkele bijfiguren samengevat op fol. 22. De hierbij afgedrukte Stamboom geeft er een overzicht van, waarin de gegevens uit beide gedeelten van de Car. Par. gecombineerd zijn.

Men kan waarschijnlijk nog verder gaan, en stellen dat het in de tekst in het bijzonder gaat om de goddelijke afstamming van deze vorsten. Dit blijkt zowel aan het begin, waar hun oorsprong op de godheid Rēsi Guru wordt teruggevoerd, als ook in de verhalen waar sommige van hen een (dochter van een) hemelnimf tot vrouw krijgen,

terwijl daarentegen van anderen de vrouw zelfs niet genoemd wordt. De tekst gebruikt de woorden *anak dewata* „godenzoon” trouwens zelf van enkelen van hen.³

(1) Na de vermelding van de titel,⁴ begint het verhaal dan ook, zoals het behoort, bij het begin, d.w.z. met een oorsprongsmythe in nuce. De eerste woorden bevatten de naam van de schepper-godheid Rēsi 'Guru, die wel gelijkgesteld mag worden met de welbekende hoogste godheid Batara Guru, en die ook verder in het verhaal nog herhaaldelijk in het gebeuren ingrijpt. Hier brengt hij eerst Rajaputra „Koningszoon” voort, een om onbekende redenen hier in de genealogie ingevoegde schakel, die op fol. 22 daarin niet voorkomt.

Deze is hier de vader van het eerste mensenpaar, Kandiawan en Kandiawati, die volgens fol. 22 direct door Rēsi Guru geschapen werden. Kandiawan met zijn vijf zonen is een uit de Javaanse overlevering welbekende oorsprongsfiguur, die ook daar wel genoemd wordt als de eerste vorst, soms als incarnatie van Wisnu, en soms met de eerste wetgever Manu is vereenzelvigd.⁵ Dat hij ook in de Car. Par. voorkomt is echter, voor zover mij bekend, door Javanici die zich met hem hebben bezig gehouden nog niet gesignaleerd. Hier heeft hij een elders niet voorkomende vrouwelijke partner Kandiawati naast zich. Uit haar naam blijkt, dat de naam Kandiawan opgevat is als een woord met de Sanskrit-uitgang *-wan*, vr. *-wati*, en niet als Kandi-awan zoals in Javaanse geschriften wel te vinden is.⁶ Zij beiden zijn, behalve stam-

³ Fol. 15 r. 1 en fol. 22 r. 1, vgl. BKI 118 p. 382.

⁴ Wat het woord *parahiangan* in de titel betekent, staat niet vast. Tegen een veronderstelling dat het als geografische naam gebruikt is (vgl. *Priangan* „Preanger”), pleit het feit dat het als zodanig in de tekst zelf niet voorkomt, tenzij men verband zou willen leggen met de plaatsnaam Prahangan op fol. 15, die echter kennelijk van ondergeschikt belang is. Berg vermoedt een saamhorigheid met de term *pararaton*, de titel van het Oud-Javaanse „Boek der Koningen”, en denkt aan een afleiding van *hiang* in de betekenis van „koning” (Oriens Extremus 6 (1959) p. 5 nt. 1), zoals ook Holle reeds deed (TBG 27 (1882) p. 95 nt. 1). Het zou dan met „dynastie” te vertalen zijn, hetgeen in elk geval de inhoud van het geschrift adequaat karakteriseert. — De veronderstelling van Damais dat *ndě<h>*, het eerste woord van de tekst, uit de syllabe *om* ontstaan zou zijn (BEFEO 50, 2 (1962) p. 301), lijkt zeer onwaarschijnlijk. Het is een aanwijzend woord dat in de tekst verschillende malen gebruikt wordt.

⁵ Vgl. Pigeaud, Tantu Panggëlaran p. 202-204 en de daar genoemde literatuur.

⁶ De Tantu Panggëlaran suggereert verband met het Oud-Javaanse *awan* „hoog” (p. 60; vgl. p. 204). Berg zoekt, in navolging van Rassers, verband met *kundī* „pot”, en ziet in Kandiawan een Agastya- of Bhrarāḍa-figuur, „die de hemelpot bestuurt” (Middeljavaanse Rijksdelingstheorie, p. 273-274). Zijn naam is echter voor zover mij bekend nergens met *u* in de eerste lettergreep overgeleverd.

ouderpaar van het vorstengeslacht, bovendien broer en zuster van elkaar, zoals de tekst zelf uitdrukkelijk constateert.⁷ We ontmoeten hier het primaire incest motief, dat ook uit andere oorsprongsmythen bekend is.

Kandiawan (alleen of met Kandiawati) wordt vervolgens gelijkgesteld aan de eerste vorst van Galuh, genaamd Rahyangta van Mědang Jati, welke naam doet denken aan de verschillende met Mědang samengestelde namen van legendarische Javaanse kratons, zoals Mědang Kamulan. Hij draagt hier ook andere namen, maar dat dit zijn naam als vorst van Galuh is, blijkt uit fol. 5 (al. 2), waar hij alleen onder deze naam genoemd wordt, en ook zijn ‚regeringsduur‘ en zijn opvolging door zijn zoon Wrětikandayun vermeld worden. Uitsluitend op fol. 1 wordt gezegd dat hij zich ook Dewaraja ‚Godenvorst‘ noemde,⁸ en als *rajarěsi* (skt. *rajarsi*) ‚vorstelijk asceet‘ optrad. Dit laatste betekent waarschijnlijk dat hij na enige tijd als vorst aftrad en tot de geestelijke stand overging. Een verandering van naam past bij zo'n overgang. Dewaraja is dus zijn naam als *rajarěsi*, die hier echter vóór zijn koningsnaam vermeld wordt.

De naam Layu Watang, die dadelijk op de koningsnaam volgt, is blijkens het ‚persoonlijk lidwoord‘ *sang* een persoonsnaam, en dan wel opnieuw van dezelfde vorst, tenzij dit lidwoord een verschrijving is, zodat Layu Watang een plaatsnaam zou kunnen zijn, en dan misschien op Mědang Jati betrekking heeft. Elders is Layu Watang duidelijk een plaatsnaam (fol. 15 al. 2), in de Tantu Panggělaran (p. 128) is het de naam van een *mandala*. De heilige (*sanghyang*) *Watang Ageung* ‚Grote Stam‘ (?), die deze vorst bij zijn overgang tot *rajarěsi*⁹ vervaardigd zou hebben, is waarschijnlijk de naam van een heilige tekst of een wetboek, als hoedanig deze naam elders (fol. 32) ook voorkomt.

Hierna worden de ook uit Javaanse geschriften bekende vijf zonen van Kandiawan genoemd. Zij dragen in de eerste plaats de (uit

⁷ Het woord *sapilanceukan*, dat herhaalde malen voorkomt (fol. 1, 7, 8, 26 etc.), vaak voorafgegaan door een telwoord als *duaan*, *tiluan* („getweeën, „gedrieën”), betekent blijkbaar „de hele schaar van broers-en-zusters” of „van één groep van broers-en-zusters”, zodat *lanceuk* hierin algemeen „broer-of-zuster” zou aanduiden. Dat dit woord overigens, evenals tegenwoordig, speciaal „oudere broeder-of-zuster” betekent, blijkt uit de elders voorkomende combinatie *adi-lanceuk* „jongere en oudere broers” (Holle in TBG 18 (1872) p. 369).

⁸ Het is opmerkelijk dat Dewaradja ook voorkomt als naam van een der legendarische vorsten van Luwu' (Zuid-Celebes), vgl. mijn Kroniek van Wadjo', 's-Gravenhage 1955, p. 70.

⁹ Het vrij duistere zinnetje „toen hij vertrok... om te worden een juweel met vassing” heeft vermoedelijk ook op de overgang tot *rajarěsi* betrekking. Het komt in geheel gelijke vorm op fol. 6. al. 2 nogmaals in een zelfde verband voor.

Sanskrit-woorden samengestelde) collectieve naam Pancaputra „Vijf-zonen”, die kennelijk een traditionele aanduiding van hen is, daar men hem behalve in de Car. Par. (hier en op fol. 4 al. 8) ook, op dezelfde wijze gebruikt, aantreft in de Tantu Panggëlaran (p. 61).

Vervolgens worden zij de incarnaties¹⁰ genoemd van de vijf Kusika's, een eveneens uit Javaanse en Balische geschriften zeer bekend vijftal goddelijke wezens, die hoewel zij Sanskrit namen dragen, in India als groep onbekend schijnen te zijn.¹¹

(2) Op de eigen namen van de zonen van Kandiawan, die nu vermeld worden, komen we hieronder nog terug.

Na het voorgaande als inleiding gaat de tekst — met het Oud-Javaanse woord *hana* „er was (eens)” — abrupt over op een verhaal over de asceet Makandria. In deze naam is — wanneer men de metathesis van de *r* in rekening brengt — die van de bekende Indische wijze Mārkaṇḍeya te herkennen. Verwante verhalen over hem komen voor in de Tantu Panggëlaran, waar hij eenmaal (p. 89) — met een andere metathesis — Karmaṇḍeya heet, maar het verhaal van de Car. Par. is in deze vorm van elders niet bekend. Het kan als volgt samengevat worden.

Terwijl Makandria ascese deed,¹² waren er in de buurt twee vogels aan het nestelen. Op een gegeven moment at het mannetje hun eigen jong op. Zijn wijfje verweet¹³ hem dit, zeggende dat zij ongelukkig

¹⁰ Voor het onmogelijke *sang ngapatiyan* in de tekst is *pangupatiyan* gelezen, en dit opgevat als „incarnatie”, op grond van fol. 29 waar Darmasiksa een *pangupatiya*<*n*> van Wisnu genoemd wordt. Dit woord is afgeleid van *upati*, dat teruggaat op Skt. *utpatti* „geboorte, afkomst”, synoniem van *janma*, waarvan op fol. 26 de vorm *mangjanma* in de zin van „zich incarneren” voorkomt.

¹¹ Vgl. o.a. Pigeaud, Tantu Panggëlaran p. 230-231, Swellengrebel, Korawāçrama p. 212. Collectief heten ze wel *pancaçuçika* of *pancadewata*. Ook in de Oud-Soendase Siksa Kanda Karësyān worden hun namen op dezelfde manier als hier genoemd (daar alleen Mesti voor Mestri), vgl. Pleyte, TBG 49 (1907) p. 18-19. Voor Mestri heeft het Javaans steeds Metri (Skt. Maitri?) en voor Purusa Kuruşya (volgens Kern uit Skt. Kārūşā), terwijl Patañjala overeenkomt met de oudste vorm in het Javaans Pātañjala (Skt. idem), die daar later vaak Pratañjala luidt.

¹² Poerbatjaraka is blijkens de vraagtekens in zijn transcriptie *tra(?)yatra(?)* niet zeker over de juistheid ervan, doch hij heeft ongetwijfeld goed gelezen: men kan hier een Skt.-woord op *-yātra* „tocht” herkennen. Het ligt voor de hand om de tekst aan te vullen tot *tirayatra* (de lettergreep *ti* kan na het voorafgaande *di* gemakkelijk uitgevallen zijn), welk woord — met metathesis van de *r* — teruggaat op Skt. *īrthayātra* „bedevaart”. Daar men in de context eerder een plaatsaanduiding zou verwachten, is het mogelijk dat het hier „bedevaartplaats” betekent.

¹³ *Disisil(-an)* betekent „er uit gepikt”, „doorgeknaagd”. Het past beter in de context, wanneer men leest *diseuseul* „berispt”.

zouden zijn zonder kinderen, terwijl ze hem wees op de ascet, die ook geen kinderen had en uit ellende daarover ascese beoefende. Makandria, die deze woorden opving,¹⁴ trok er lering uit en besloot een vrouw te gaan vragen aan de godheid Rësi Guru in de hemel.¹⁵ Daar aangekomen droeg hij zijn verzoek aan de godheid voor.¹⁶ Mid-den in zijn woorden breekt de tekst af, doordat er (vermoedelijk slechts) één fol. ontbreekt.

(4) Dit is op te maken, niet zozeer uit de eerste woorden van fol. 4, die toevallig wel enigszins aansluiten bij het eind van fol. 2, maar uit het feit dat in 4 Makandria ineens niet meer bij Rësi Guru is en deze blijkt te spreken tot een van zijn nimfen, die hij terugzendt naar haar partner (*batur*). Deze nimf kan geen andere zijn dan de even verder genoemde Pwah¹⁷ Rababu, die, bij haar partner (*batur*, blijkbaar Makandria) gekomen, door deze niet als echtgenote erkend wordt. Er ontbreekt hier blijkbaar een passage waarin gestaan heeft, dat eerst de nimf Rababu aan Makandria tot vrouw gegeven was. De vertaling van de eerste woorden van fol. 4 blijft na het ontbrekende fol. uiteraard enigszins onzeker.

Rësi Guru heeft intussen reeds een andere nimf, Pwah Aksari¹⁸ Jabung, naar Makandria gezonden om diens vrouw te worden.¹⁹ De volgende passage (al. 4) wordt alleen duidelijk, wanneer men aanneemt, dat het deze nimf Jabung is — hoewel haar naam op dit punt niet

¹⁴ In de woorden van Makandria *dianak ku waya*, „hoe zou ik kinderen hebben”, heb ik *ku* opgevat als *kumaha* „hoe” en is *waya* gelijk aan *aya* „er zijn”, zodat er letterlijk staat: „kinderen-hebben hoe (zou dat) er-zijn”.

¹⁵ *Kendan* staat wel voor *Kendran* = *Ka-indra-an* „hemel”. Deze verklaring dank ik aan Dr. C. Hooykaas.

¹⁶ Wat het hier voorkomende *samareun* betekent, is niet duidelijk. De gewone betekenis van *samar*, „verborgen, onzeker, weifelend”, past hier slecht. De weergave met „Heer” berust op de gissing dat een woord als *sëmbaheun* „te vereren persoon” bedoeld is. — Het woordje *pun* komt meermaalen in antwoorden voor, en drukt wel beleefdheid uit („met uw verlof”, „met uw welnemen”). Het behoort daarom hier tot de woorden van Makandria en niet tot die van Rësi Guru.

¹⁷ *Pwah* of *Puah* (een spellingsverschil) is in de Car. Par. een soort lidwoord of titel, alleen gebruikt voor namen van vrouwen. Het is nog bewaard in *Poh-atji*, een benaming voor vrouwelijke godheden, zoals *Pohatji Sanghiang Sri*, vgl. Eringa, *Loetoeng Kasaroeng* p. 42.

¹⁸ *Aksari* betekent „hemelnimf”. Het woord gaat via het Jav. *apsari* terug op Skt. *apsarā*.

¹⁹ *Pideungeuneun* satapa, letterlijk „toekomstige metgezel in de zelfde ascese”, is wel een verbloemde uitdrukking voor „aanstaande echtgenoot” (vgl. Skt. *samyogd?*). Het woord *deungeun*, dat hier nog algemeen „metgezel” betekent (vgl. Mal. *dëngan*), heeft zich later ontwikkeld tot („nabuur”, „ander”,) „vreemde”, en is anderzijds gespecialiseerd tot „bijgerecht”.

genoemd wordt — die zich verandert in Pwah Manjangan Dara, terwijl Makandria zich verandert in Rakean Kēbo Wulan. Beide zijn dier-namen. De eerste betekent wel „Maagdelijk Hert” en de tweede doet denken aan het verhaal in de Tantu Panggëlaran (p. 89) waar Mārkaṇḍeya in de gedaante van een albino buffel (*kēbo bule*) op de berg Kailasa verschijnt. Mogelijk is daarom de naam Kēbo Wulan („Maanbuffel”) in de zelfde zin op te vatten (vgl. Boeg. *wulëng* „maan” en „albino”). Of het de bedoeling is dat beide alleen van naam veranderen of ook werkelijk dier-gestalte aannemen, is niet duidelijk. Maar het laatste is niet uitgesloten.

Nadat zij gemeenschap gehad hebben,²⁰ zendt Rēsi Guru een derde nimf naar hen toe, de bekende Sanghyang Sri, die tegenwoordig onder de naam Pohaci Sanghiang Sri (of Asri) of Dewi Sri bij uitstek de rijstgodin is. De pointe van deze korte passage (al. 5 en 6) is, dat Sanghyang Sri zich in opdracht van Rēsi Guru incarneert in de schoot van Aksari Jabung (Manjangan Dara), de vrouw van Makandria, en als hun kind ter wereld komt.²¹ Zij krijgt dan de naam Pwah Bungatak Mangale-ngale.

Plotseling betreden dan de zonen van Kandiawan weer het toneel (al is het mogelijk dat zij dit op het ontbrekende fol. reeds eerder gedaan hadden, cf. het ‚weer’ in al. 7), en gaan op aansporing²² van de oudste, Mangukuhan, gezamenlijk²³ het veld in om te jagen. Ze vinden er Manjangan Dara en Kēbo Wulan en maken jacht op hen. Ook dit doet weer denken aan verhalen uit de Tantu Panggëlaran, waar enerzijds verteld wordt (p. 89), dat Batara de albino buffel Mārkaṇḍeya op de Kailasa wilde ‚vatten’, en anderzijds (p. 61) dat de zonen van Kandiawan jacht maken op vier duiven, de rijdieren van Vrouwe Sri.

De vertaling van het nu volgende is in zoverre onzeker, dat zij

²⁰ *Pasanggaman* van Skt. Oud-Jav. *sanggama* „coitus”.

²¹ *Ngajadi* is hier blijkbaar nog het gewone woord voor „geboren worden”. Tegenwoordig komt het alleen nog in enkele staande uitdrukkingen voor als *bale geusan ngajadi* „geboorteplaats” en *barwa ngajadi* „aangeboren”.

²² *Nam*, vertaald met „komaan!”, wordt nu nog gebruikt in de meer speciale zin van „gaat u voor!”

²³ Daar het hier om *vijf* broers gaat, kan het woord *kalih* moeilijk, als in het Javaans, „twee” of „met zijn beiden” betekenen. De betekenis „gezamenlijk” past op de verschillende plaatsen waar het voorkomt (fol. 8 al. 2, fol. 17). De betekenis-ontwikkeling is mogelijk via „met”, „samen” verlopen. Het Oud-Soendaas kent ook een *sakalih* dat vermoedelijk „allen” betekent, b.v. *beunang ku sakalih* „door allen in bezit gekregen” (in de door Pleyte in TBG 56 (1914) uitgegeven tekst p. 270).

gedeeltelijk berust op een conjectuur. Ik maak uit deze passage op, dat de vijf broers een wedstrijd houden en de afspraak maken, dat wie van hen het eerst het 'wild' zal raken, koning zal worden (*piratueun* of *pirajaeun*). Het is de jongste, Wrëtikandayun, die deze wedstrijd wint, en inderdaad is hij het ook die even verderop zijn vader in Galuh opvolgt (fol. 5 al. 3). Deze opvatting kan steun vinden in de passage van de Tantu Panggëlaran (p. 62), waar verteld wordt, dat de zoons van Kandiawan er om loten wie hun vader moet opvolgen als vorst en dat de jongste Wrëtti-kaṇḍayun dit lot trekt.

(5) Intussen zijn Manjangan Dara en Këbo Wulan dodelijk gewond naar hun woning, de kluizenarij, gevlucht, en ze sterven daar. Wrëtikandayun, die hen gevolgd is, treft er hun dochter Bungatak Mangale-ngale aan, die hij meeneemt en later tot vrouw neemt. Pas op dit punt wordt duidelijk wat het verband van de hele geschiedenis van Makandria met de rest van het verhaal is: de dochter van hem en de nimf Jabung wordt als vrouw van de vorst van Galuh, Wrëtikandayun, een der stammoeders in de vorstengenealogie die uitloopt op koning Sanjaya.

Nadat Wrëtikandayun vorst van Galuh geworden is, gaan zijn vier broers over tot het beoefenen van de ambachten die ook in verschillende Javaanse geschriften met hun namen verbonden zijn. Hoewel er kleine verschillen in volgorde zijn en bv. soms in plaats van de jacht het nauw verwante beroep van slager vermeld wordt, stemmen zowel de namen van het vijftal als de andere gegevens over hen in de Car. Par. overigens geheel overeen met de oudste Javaanse traditie dien-aangaande. Pas in latere Javaanse geschriften zijn veranderingen in de namen opgetreden, zoals uit het door Brandes gepubliceerde overzichtje te zien is.²⁴

Nog niet elders aangetroffen is het verband dat de Car. Par. legt tussen de vier broers van Wrëtikandayun en de nieuwe titels die zij van hem krijgen. Van deze namen komt een enkele echter wel elders voor, hetgeen gezien de eigenaardige vorm dezer namen wel geen toevalligē overeenkomst zal zijn. Kulikuli komt in de Tantu Panggëlaran voor in een opsomming van incarnaties van de goden Kama en Smari (p. 71, cf. p. 224—5). In het zelfde verband vindt men daar ook de namen Wawuh-langit en Pinaleçawi vermeld, waarvan Pigeaud vermoedt dat ze bedorven of door volksetymologie vervormd zijn

²⁴ Vgl. Brandes, Iets over een ouderen Dipanegara, TBG 32 (1889), p. 376, 416, 430; Pigeaud, Tantu Panggëlaran p. 204-207; C. C. Berg, Het rijk van de vijfvoudige Buddha, Amsterdam 1962, p. 274-5.

(p. 225, 226). Het verdient daarom de aandacht dat de op deze namen lijkende namen Rawung-langit en Mepeles-awi²⁵ uit de Car. Par. de indruk maken oud te zijn. De betekenis van het eerste deel van deze namen is onbekend. In het geval van de laatstgenoemde naam schijnt de Soendase schrijver aan het woord *awi* „bamboe” gedacht te hebben. Het hieronder volgende staatje geeft een overzicht van de verschillende identificaties die men in de Car. Par. aantreft.

Kusika's: *Pancaputra:*

Kusika	Mangukuhan	landbouwer	Kulikuli
Garga	Karungkalah	jager	Surawulan
Mestri	Katungmaralah ²⁶	palmwijnapper	Mépeles-awi
Purusa	Sandanggrëba	handelaar	Rawunglangit
Patanjala	Wrëtikandayun	vorst	Wrëtikandayun

(6) Wrëtikandayun trekt zich, evenals van zijn vader verteld is, terug als *rajarësi* en ook hij neemt bij deze gelegenheid een andere naam aan, waarvan de juiste vorm waarschijnlijk Talimënr luidt.²⁷ De Purbatisti (voor: Purbastiti, Skt. Pürwastithi, „Oude Instellingen” ?)²⁸ die hij vervaardigd zou hebben, is waarschijnlijk opnieuw een wetboek of iets dergelijks. Het wordt verderop in de Car. Par. nog een paar maal genoemd (fol. 32 en 33).

Dat de vier oudere broers van Wrëtikandayun hem achtereenvolgens opvolgen als vorst (doch onder hun nieuwe namen), is een bijzonderheid van de Car. Par., die elders niet aangetroffen is. Het valt op dat twee van hen hier een speciale aantekening krijgen: de een wegens zijn slechte gedrag, reden waarom hij slechts kort regeerde, en de ander

²⁵ De vorm *Mepeles-awi* is een compromis uit de drie verschillende manieren waarop deze naam in de Car. Par. gespeld wordt: *Mepales-awi* (fol. 6 r. 2), *Peles-awi* (fol. 6 al. 4) en *Mpeles-awi* (fol. 22).

²⁶ De naam *Katungmaralah* luidt in het Javaans steeds *Katungmaralas*.

²⁷ Voor het in BKI 118 p. 381 niet uitgesproken vermoeden dat de vormen *Rahyangta Limënar* (fol. 6) en *Rahyang Lalorimënr* (fol. 7) beide verschrijvingen zijn voor *Rahyang Talimënr* vond ik inmiddels steun in de Soendase Soelandjana-mythe, waar Talimë(d)ir de naam van een van Soelandjana's broers is, vgl. C. M. Pleyte, *De Inlandse Nijverheid in West-Java, Batavia 1913*, 4de stuk p. 11, 30; K. A. H. Hidding, *Nji Pohatji Sangjang Sri*, Leiden 1929 p. 13. Volgens Pleyte (in Coolsma's *Woordenboek s.v.*) betekent het woord „gebroken rijst”.

²⁸ Vgl. Swellengrebel, *Korawāçrama* p. 166 r. 6.

wegens zijn goede gedrag,²⁹ waardoor hij lang vorst was. Dergelijke opmerkingen komen in latere opsommingen van vorsten nog meer dan eens in de tekst voor.

(7) Met Mandimiñak, die zijn laatste oom opvolgt, begint een nieuwe reeks verhalen. Hij is dus³⁰ de zoon van Wrëtikandayun, en de jongste van drie broers. De oudste van hen is Sěmpakwaja, die de functie krijgt van Batara Danyang Guru — waarschijnlijk een geestelijke titel — op de Galunggung, waarmee wel de bekende Soendase berg van die naam bedoeld zal zijn. Verderop in het verhaal wordt hij soms met zijn naam en soms met zijn titel aangeduid. De derde broer is Kědul (zijn naam betekent „lui”), die onder een dergelijke geestelijke titel in Děnuh³¹ een functie heeft.

De godheid Rěsi Guru grijpt nu in het gebeuren in, omdat hij ziet dat Sěmpakwaja geen vrouw heeft. Hij bestemt hiervoor zijn reeds eerder vermelde nimf Rababu, en zendt haar naar hem toe. Bovendien maakt hij uit een hoofddoek³² een bijzondere eekhoorn, blijkbaar met de bedoeling dat deze de aandacht van Sěmpakwaja zal trekken en hem mee zal lokken naar de plaats waar Rababu is. De reuzen-eekhoorn, Ratufa bicolor, die in de tekst *djalalang* genoemd wordt en tegenwoordig in het Soendaas *djaralang* heet (Javaans *djarang*) is tweekleurig: bruinzwart van boven en gelig tot wittig van onderen.³³ Het exemplaar dat Sěmpakwaja te zien krijgt is echter wit. Deze zeldzaamheid brengt hem er toe onmiddellijk jacht op het dier te maken, zodat de toeleg van Rěsi Guru gelukt. Wanneer Sěmpakwaja met zijn blaasroer³⁴ op de eekhoorn afsnelt,³⁵ treft hij Rababu aan, die aan het

²⁹ Het herhaaldelijk voorkomende *twah* is wel te vergelijken met het Maleise *tuah* „(goede of slechte) fortuin”. Het komt tegenwoordig alleen nog voor in in staande uitdrukkingen als *teu tuah teu dosa* „volstrekt geen schuld hebben”, waar het gespecialiseerd is tot „slecht gedrag, slechte inborst”. In de Car. Par. is het nog neutraal, en meestal vertaald met „inborst”, hoewel de begrippen „gedrag” en „fortuin” er ook in meespelen (vgl. de naam Salah-*twah* in fol. 9). *Rampes*, dat tegenwoordig alleen nog in speciale uitdrukkingen voorkomt, is hier nog het gewone woord voor „goed, in orde”.

³⁰ Vgl. BKI 118 p. 381.

³¹ Volgens Pleyte bestaat er in het district Taradju bij Tasikmalaja nog een plaats Děnuh (vgl. TBG 53 (1911) p. 176 nt.). Op de topografische kaart vond ik er alleen een meertje Talaga Děnuh.

³² *Tipulung* is volgens Coolsma nog een Bantens woord voor „hoofddoek”.

³³ Vgl. H. C. Delsman, Dierenleven in Indonesië, 's-Gravenhage/Bandung 1951, p. 57 (met foto).

³⁴ Het woord *tos* in *tos sumpit* is niet duidelijk (thans komt het alleen voor als afkorting van *parantos*, het lēmēs-woord voor „reeds”), en is vertaald met „hij greep (een blaasroer)”, alsof er staat *top sumpit*.

³⁵ *Mana* betekent in het iets oudere Soendaas vaak „reden waarom”, „dat”, maar

baden is in een meer. Een dergelijke rol vervult een *djaralang* — die ook hier wit (*putih*) genoemd wordt — in de door Pleyte uitgegeven Soendase „Sadjarah Galuh barëng Galunggung”,³⁶ waar verteld wordt dat Aki Panjumpsit op bevel van de koning jacht op hem maakt en zo een berg op wordt gelokt, waar het dier verdwijnt, maar een „onzichtbare” stem begint te spreken. Ook hier staat de witte *djaralang* dus in relatie met de bovenzinnelijke wereld.

(8) Hoewel de vertaling van het volgende enkele onzekerheden bevat, is het wel duidelijk dat hier een reminiscentie verwerkt is aan het bekende sprookje van de zwanenjonkvrouwen, de zeven of negen nimfen van wie er één door een man gevangen wordt doordat hij haar vliegkleedje, dat zij bij het baden had afgelegd, wegneemt en verstopt. Sëmpakwaja neemt blijkbaar de sarong van Rababu weg,³⁷ en de andere nimfen³⁸ die bij haar zijn vluchten uiteen. Zijzelf wordt door hem gevangen en tot zijn vrouw gemaakt. Zij krijgt — na enige tijd uiteraard — twee zoons, van wie de oudste, Purbasora, later nog een rol speelt.

De volgende scene speelt in Galuh. Er wordt daar muziek gemaakt; er is iemand die dat hoort en iemand die danst.³⁹ Ik neem aan dat deze ongenoemde nog steeds Rababu is, wier naam pas tegen het einde van deze passage weer vermeld wordt. Het is dan echter vreemd, dat er gezegd wordt dat zij naar Galuh „terugkeert”, want zij is daar, volgens de tekst althans, nog niet eerder geweest. Blijkbaar is zij, aangelokt door de muziek, naar Galuh gegaan, en als zij op het voorplein van de kraton gaat dansen, krijgt de vorst, Mandimiñak, daar

ñā mana heeft hier eerder de zin van „waarna”, (vgl. fol. 8 al. 2). — *Ngahusir* betekent in de Car. Par. (als het Oud-Javaanse *mangusir* en in tegenstelling tot het Maleise *mëngusir*) „naar toe gaan”, „zijn toevlucht zoeken bij”, „op af snellen”. Dialectisch komt het in deze zin nog in het Soendaas voor, zoals me bleek toen een onderwijzer in Tjidërës bij Kadipaten me vertelde, dat zijn leerlingen het woord *mëngusir* „wegjagen” soms averechts verstonen.

³⁶ TBG 55 (1913) p. 353, 404.

³⁷ Hoe hij dit doet — met zijn blaasroer —, is niet duidelijk. De vertaling „oprapen” voor *dileled* is een gissing. *Ngaleled* betekent thans „opgerold” (bv. van een mat; *ngaleledkeun* „oprollen”), of „opeen gedrongen” (van mensen langs een weg bv.). Misschien zou te vertalen zijn: „(de op de grond liggende sarong) oprollen en naar zich toe halen”.

³⁸ *Aksari kali(h)* als de „gezamenlijke nimfen” komt ook voor in de Soendase tekst van Poernawidjaja's Hellevaart (TBG 56 (1914) p. 394-5). — *Lalumpatan* is een meervoudige vorm.

³⁹ *Tëtër* is vertaald met „voortdurend” op grond van het javaanse *dütëtër* „voortdurend ge-...”; vgl. ook Jav. *titir* „steeds door”. Misschien is het echter een klanknabootsend woord.

bericht van. Hij geeft zijn patih enkele opdrachten,⁴⁰ en beveelt hem de danseres te gaan halen. Wanneer dat gebeurd is, neemt Mandimiñak haar tot vrouw, en ze krijgt uit deze verbintenis een kind, dat de naam Salah („verkeerd”) of zelfs Salah-twah („verkeerd van inborst” of „van fortuin”) krijgt, zoals Sěmpakwaja hem op fol. 9 noemt. We realiseren ons, dat Rababu nu dus van beide broers, Sěmpakwaja en Mandimiñak, kinderen heeft, zodat deze kinderen, Purbasora en Salah, zowel neven als halfbroers van elkaar zijn. Blijkbaar wordt echter alleen haar verbintenis met Sěmpakwaja als officieel beschouwd, en die met Mandimiñak dus als buitenechtelijk. Deze is bovendien onder dwang tot stand gekomen,⁴¹ zoals zijzelf ook even later constateert (fol. 9).

(9) Het kind uit deze verbintenis kan dus „onecht” genoemd worden.⁴² Een en ander heeft voor het kind zelf onaangename consequenties. Sěmpakwaja accepteert hem niet en laat hem door zijn moeder naar Mandimiñak brengen. De eerste reactie van Mandimiñak hierop is niet geheel duidelijk. Zijn woorden zouden misschien ook te vertalen zijn met: „Mijn kind ben jij, Salah”. Maar omdat hij het kind dadelijk daarna door de patih naar het veld laat wegbrengen, en het dus blijkbaar ook niet wil accepteren, lijkt het aannemelijker dat ook in zijn eerste woorden een afwijking doorklinkt. Hij komt pas tot andere gedachten, als er (met het kind?) in het veld een bijzondere gebeurtenis plaats vindt, die echter eveneens slechts ten dele duidelijk is. De vertaling is gebaseerd op de hypothese dat er in de tekst sprake is van een vulkanische uitbarsting,⁴³ die de gesteenten e.d. „tot hoog⁴⁴ in de lucht” opwerpt en daardoor ook voor Mandimiñak op een afstand zichtbaar is, en die bovendien dicht bij de plek waar het jongetje door de patih is achtergelaten plaats heeft (hij wordt door de patih nog

⁴⁰ *Iweu* is waarschijnlijk evenals het voorgaande *bawa* „breng” een imperatief, en dan wel van een *ngiweu*, dat in het Oud-Javaans „verzorgen, bedienen, aandacht schenken aan” betekent. *Keh* is een Oud-Soendaas partikel, dat met „wel”, „toch” te vertalen is.

⁴¹ *Keudeu-keudeu* (fol. 8) is de imperatief van *ngeudeu-ngeudeu* (fol. 9) en betekent wel „dwang toepassen op, afdwingen”, vgl. Oud-Jav. *kědö* „sterk aandringen”. In dialectisch Soendaas komt *keudeu-keudeu* nog voor in de zin van „niettegenstaande” (mededeling van de heer Satjadibrata).

⁴² Op grond van deze overwegingen is het woord *patěmuan* („ontmoeting”; cf. *sapatěmon* „gemeenschap hebben”) weergegeven met „bastaard”.

⁴³ Bij *mětu* kan men denken aan een verschrijving voor of een oudere vorm van het tegenwoordige *bitu* „ontploffend, uitbarsten”. De betekenis van het Javaanse *mětu* „naar buiten gaan” past niet in de context. — Of *asrama* hier bedoeld is als „kluizenarij” (waarvoor de tekst anders *patapaan* gebruikt) of wellicht als een geografische naam, is moeilijk te zeggen.

⁴⁴ *Tog* „helemaal tot aan”, vgl. Oud-Jav. *tog* en Soend. *tug* id.

„levend” aangetroffen, en is dus blijkbaar in gevaar geweest). Zijn vader ziet in het gebeuren blijkbaar een teken. Hij laat het kind onmiddellijk terughalen en accepteert het nu wel. Het krijgt een nieuwe naam: Sěna, en wordt later zijn vaders opvolger als vorst.

(10) Deze Sěna heeft inderdaad, zoals zijn eerste naam aangaf, een onfortuinlijk lot. Hij wordt door zijn neef Purbasora van de troon gestoten en verdreven naar de berg Marapi.⁴⁵

Maar zijn zoon Jambri besluit zijn vader te gaan wreken. Hij gaat daartoe met zijn dienaren naar zijn oudoom Kědul in Děnuh en vraagt om asiel.⁴⁶ Hoewel deze de jonge man met ‚kleinzoon’ aanspreekt, schijnt hij toch niet te weten wie hij voor zich heeft. Hij wijst het verzoek om asiel tenminste in tamelijk barse⁴⁷ bewoordingen af, uit vrees dat de mensen van Galuh (d.i. Purbasora) hun tegenstander zullen ontdekken. Pas als Jambri zich als zoon van Sěna bekend maakt, draait hij iets bij. Zijn woorden zijn echter weer niet erg duidelijk. Hij schijnt Jambri hulp mee te geven,⁴⁸ maar anderzijds van hem de belofte te eisen dat hij geen oorlog zal voeren.⁴⁹ Hij raadt hem ten-

⁴⁵ Men kan veronderstellen, dat van de drie bergen die deze naam dragen, een in Midden-Java nabij de Měrbabu, een in Oost-Java en een in West-Sumatra, die welke het dichtst bij West-Java gelegen is bedoeld zal zijn.

⁴⁶ Deze passage is door Poerbatjaraka geciteerd en vertaald in *BKI* 114 (1958) p. 257. Mijn vertaling is in hoofdzaak gelijk aan de zijne. Ik heb slechts vier opmerkingen (behalve wat eerder gezegd is over de aansluiting der folia). De eerste betreft de indeling van de zinnen: in twee gevallen is *na Mandimiñak* en *na sang Sěna* niet het subject van het volgende maar van het voorafgaande werkwoord. Dat het subject vaak na het werkwoord staat, blijkt telkens in de Car. Par.; ingeleid door *na* staat het vaak zelfs als laatste in de zin. Verder heeft Poerbatjaraka over het hoofd gezien dat R. Kědul (niet: Kidul) de op fol. 7 al. 2 genoemde oudoom van Sanjaya is, en dus niets te maken heeft met de Javaanse mythe van Njai Lara Kidul, en dat zijn woonplaats Děnuh (niet: Dinuh is, hetgeen dus zeker niet „bij wie” (*di nu??*) kan betekenen (er staat trouwens *ka Děnuh* „naar Děnuh”). In plaats van *kapangkukan* leest Poerbatjaraka *kapangkukeun*, blijkbaar denkend aan een afleiding van *pankku*, „(op de) schoot (hebben)”; hij vertaalt het met „moeilijkheden krijgen” (letterlijk dus: „in de armen of op de schoot te dragen krijgen”). Laat men de tekst intact, dan moet het woord een afleiding van *pankuk* zijn, waarbij men verband met *mangkuk* „thuis blijven” kan veronderstellen, en daarom „in huis krijgen” vertalen. Tenslotte blijkt uit het verband dat het niet Sěna, maar zijn zoon Jambri is, die het gesprek met Kědul voert.

⁴⁷ De term *anak pahatu* „weeskinderen” die hij op de metgezellen van Jambri toepast, is wel niet letterlijk te nemen, maar in de zin van „verdrevenen, zwervers”.

⁴⁸ De woorden *boga kami ngasuhan* zijn waarschijnlijk op te vatten als *beunang kami ngasuhan* „(wie) ik heb opgevoed of opgeleid”. Wie hiermee bedoeld zijn is niet erg duidelijk.

⁴⁹ Het *moga ulah meunang prangan* is vreemd. Men is geneigd te vertalen „moge

slotte aan om bij de vorst⁵⁰ van Sunda zijn toevlucht te zoeken.

(11) Dat Jambri deze raad opvolgt, blijkt alleen uit de mededeling dat deze vorst hem zijn dochter tot vrouw geeft. Daarna gaat hij naar zekere Rabuyut Sawal⁵¹ — waarschijnlijk een geestelijk heer die verblijf houdt op de berg Sawal, dicht bij de eerder genoemde Galung-gung —, en vraagt en krijgt van hem een toverboek dat van de godheid Rësi Guru zelf afkomstig heet.

Het bezit van dit boek maakt hem magisch krachtig (*sakti*)⁵² en stelt hem daardoor in staat met succes de strijd aan te binden met de usurpator Purbasora. Hij verslaat hem en volgt hem op als vorst van Galuh. Bij deze gelegenheid neemt hij de toepasselijke naam Sanjaya „Zegevierende” aan, waaronder hij sindsdien bekend is gebleven.

(12) De vier volgende folia (12—15) hebben betrekking op de strijd van Sanjaya tegen Wulan, Tumanggal (en) Pandawa van Kuningan, die aanvankelijk zo consequent gedrieën en in deze volgorde vermeld worden, dat men zich afvraagt of het drie personen zijn dan wel drie namen voor één persoon. Dat inderdaad het eerste het geval is, blijkt pas op fol. 15, waar ze tenslotte ieder afzonderlijk genoemd worden. Wie zij precies zijn, wordt echter nergens verklaard.⁵³ Het enige gegeven is, dat de eerste twee in Arile (?) wonen en de derde in Kuningan. Sanjaya trekt tegen hen ten strijde, maar wordt verslagen. Dit is in het kort de inhoud van fol. 12. De details zijn echter niet alle even duidelijk.

Sanjaya zendt zijn patih naar Batara Danyang Guru — waarmee waarschijnlijk zijn oudoom Sempakwaja bedoeld wordt —, om te vragen naar of om⁵⁴ het bewind dat hij zal voeren. Hij streeft blijkbaar

(jij) niet overwinnen in de oorlog”, maar misschien doelt het juist op de vijand, of anders is *meunang prangan* misschien bedoeld als „oorlog krijgen”?

⁵⁰ *Tohaan* is blijkbaar een adellijke titel, bv. met „Prins” te vertalen (cf. *toa*, *tuha* „oud”?). Het woord *maratkeun* kan van *barat* „west” afgeleid zijn, en dan wellicht „westwaarts” betekenen (als het huidige *ngulon* „westwaarts”, van *kulon* „west”; in het Bantens Soendaas is *barat* nog in gebruik voor „west”), of anders van *parat* „recht door heen”; maar *maratkeun* betekent dan „recht doorlopend maken”, wat in de context niet goed uitkomt.

⁵¹ De conjectuur van Poerbatjaraka in zijn transcriptie: *batara buyut sawal* voor *bawa ra buyut sawal* neem ik niet over, daar deze titel steeds *Rabuyut* luidt en *bawa* in een dergelijk geval „meegebracht door” betekent.

⁵² *Sakti* is evenals het Jav. *sěkti* een adjectief. Het bijbehorende substantief is *kasaktian* (cf. fol. 12). Voor *seda* en *sakti* vgl. ook Eringa, Loetoeng Kasaroeng p. 44.

⁵³ Het is opmerkelijk dat twee van deze namen iets met de maan te maken hebben: *wulan* „maan” en *tumanggal* „nieuwe- of halve-maanvormig”.

⁵⁴ Eerst wordt *naña* „informereren naar” gebruikt en de tweede maal *menta*

naar uitbreiding of bevestiging van zijn gezag, waarvoor hij opdracht of legitimatie van de heer van de Galunggung nodig acht. Er is daarbij ook sprake van de jongere broer van Purbasora: is dit de op fol. 8 als broer van Purbasora genoemde Rahyang Dëmunawan, die echter, onder deze naam althans, verder niet meer voorkomt? En had deze nog een zekere onafhankelijkheid bewaard?

Dangyang Guru willigt Sanjaya's verzoek echter niet in, maar spoort hem in plaats daarvan aan een aantal vorsten (of geestelijke heren?: *Guru-haji*) te gaan onderwerpen.

Of de volgende alinea, zoals in de vertaling, ook nog de woorden van Dangyang Guru zijn of een mededeling van de auteur, is onduidelijk. De woorden *Lunga R. Sanjaya* betekenen normaliter eerder „R. Sanjaya vertrok” dan „Laat R. Sanjaya vertrekken”. Maar als men van deze opvatting uitgaat, dan is het vreemd, dat Sanjaya onmiddellijk na de opdracht van Dangyang Guru niet de door deze genoemde Guru-haji's maar het drietal Wulan c.s. gaat aanvallen, terwijl dan na deze alinea opnieuw staat dat hij naar Kuningan gaat en tegen hen strijdt. Ik meen daarom te mogen aannemen dat de auteur pas hier over deze strijd gaat vertellen, en dus het voorafgaande geheel tot de opdracht van Dangyang Guru behoort.

Het schijnt hier opnieuw om het verwerven⁵⁵ van magische kracht te gaan. Het drietal Wulan c.s. bezit deze, en wie⁵⁶ hen weet te overwinnen wordt dus ook magisch krachtig (*sakti*). De kracht van Sanjaya is echter kennelijk te gering: hij wordt in Kuningan verslagen, en zelfs door het drietal op de vlucht gejaagd.⁵⁷

(13) Hij erkent zijn nederlaag, en allen keren naar hun woonplaatsen terug. Sanjaya gaat dan weer naar Dangyang Guru, blijkbaar om zijn nederlaag te melden. De gegeven vertaling van zijn woorden is echter zeer onzeker.⁵⁸

Wanneer Sanjaya weer in Galuh is, voltrekt zich de wending. Het

„verzoeken om”. Op fol. 11 al. 7 is *ku* weer vertaald als *kumaha* „hoe”. *Diparintaheun* (fol. 12 al. 2) is een onbegrijpelijke vorm, waarvoor wel *piparintaheun* „toekomstig bestuur” te lezen is, zoals op fol. 11 al. 7 ook staat.

⁵⁵ Het niet thuis te brengen woord *nandoge*, dat hier driemaal voorkomt, is op de gis met „verwerven” vertaald.

⁵⁶ *Mana* is hier genomen in de zin van „wie van beide” (n.l. Sanjaya en Dangyang Guru?).

⁵⁷ *Ka loh Kuningan* als „naar de rivier van Kuningan” is een gissing. Het uit het Oud-Javaans stammende tweede woord is in het Oud-Soendaas nog niet elders aangetroffen.

⁵⁸ *Diwarang* is opgevat als *dipiwarang* „gestuurd zijn, opdracht krijgen” en *ku jadi* als „hoe (zou het) tot stand komen”.

drietal besluit zijn onderwerping te gaan aanbieden aan Dangyang Guru in de vorm van huldegescenken: ⁵⁹ wat Sanjaya door strijd niet heeft weten te winnen, valt Dangyang Guru zonder inspanning ten deel.

Voordat ze bij hem zijn, ontmoeten ze eerst een zekere Pakëmbangan,⁶⁰ die hun komst aan Dangyang Guru gaat melden.

(14) Deze toont zich hierover zeer verheugd,⁶¹ en laat onmiddellijk Sanjaya, de derde partij in het geding, halen. Hij moet (ongeveer) dezelfde geschenken als het drietal meebrengen, blijkbaar eveneens als teken van onderwerping. Wanneer Sanjaya dan gekomen is, spreekt Dangyang Guru de woorden uit, die de hele episode moeten verklaren: in feite ging het er tussen Sanjaya en Dangyang Guru om, aan wie de oppermacht zou toevallen: wie van beide de macht over Wulan c.s. zou krijgen, zou daarmee tevens het gezag ook over de ander verwerven. Omdat dit aan Dangyang Guru gelukt is, moet Sanjaya hem gehoorzamen.⁶² Want, zo zegt Dangyang Guru, ik ben van goddelijke afkomst, en mij komt daarom het oppergezag toe — daarmee impliciet ontkenkend dat Sanjaya van even hoge geboorte zou zijn.

(15) Als gevolg van hun onderwerping, wordt tenslotte aan Wulan, Tumanggal en Pandawa een (ondergeschikte?) titel met een eigen gebied (?) toegewezen. Dit zelfde gebeurt dan bovendien met een aantal andere, eerder noch later genoemde personen.⁶³

Daarmee is de episode van Sanjaya met Dangyang Guru en het drietal ten einde. Er volgt dan die waarin Sanjaya op verovering uittrekt en daarbij Seuweukarma als concurrent ontmoet.

J. NOORDUYN

⁵⁹ Deze worden *pisajieun* genoemd, dus wel: benodigdheden voor een offergeschenk (*saji*). *Widihan* is het Oud-Jav. *wēdihan* „klederen”; *jugala*, dat ook in literair Javaans voorkomt (Woordenboek van Gericke/Roorda s.v.), gaat terug op Skt. (en Oud-Jav.) *yugala* „paar”; voor *padangan* vgl. Jav. *maḍang* „rijst eten”. Opmerkelijk is de (Malaiserende?) vorm *bras*, waar het huidige Soendaas *beas* heeft.

⁶⁰ Een functionaris die iets met bloemen-(*këmbang*)-offers(?) te maken heeft? Hij wordt door Sanjaya met de titel *Rahyang* aangesproken.

⁶¹ Voor *bagia* vgl. het huidige *bagea* „welkom!”; *amwat* is opgevat als *amat* „zeer”, dat ook in het Soendaas dialectisch nog voorkomt (vgl. Coolsma s.v.).

⁶² Met *carekkeng* is wel *carek aing* „mijn woorden” bedoeld; *aing nurut carek sia* „ik (zou) uw woorden opvolgen” staat dus tegenover *turut carek aing* „volg mijn woorden op”.

⁶³ Hoewel sommige van de hier genoemde geografische namen vaker voorkomen (b.v. Pagër Wësi), kan over hun ligging niet veel gezegd worden. De Soendase historische topografie is een studie apart.

Reproduced with permission of the copyright owner. Further reproduction prohibited without permission.